

TANAKODOM, mi lenne alábbi fejtegetéseimhez a legmegfelelőbb cím. Persze itt nem a fiziológiai, hanem a szó átvitt értelmében vett izlés az, ami foglalkoztat. Művészi izlés? Ez nagyon szűkre szabná a fogalmi területet. Esztetikai izlés? Ez volna a leghelyesebb, ha nem hozna magával az «esztetikai» kifejezés holmi tudákos mellékízt, amit el szeretnék kerülni. Bizonyára nem helyesen, de tényleg mégis holmi tudákos fontoskodást, nagyképűsködést érzünk ki az esztetika emlegetésénél.

Az izlés kérdései erősen belenyúlnak mindennapi életünkbe, kis és nagy dolgokban érvényesül az izlés — vagy izléstelenség. Talán még inkább a kis vagy látszólag kis dolgokban.

Sajátságos, mennyire kisiklik az izlés fogalma definíciónk alól; ha népszavazást rendeznénk, széles körben intéznénk kérdést az izlés mibenlétéről, alighanem kevesen tudnának róla kielégítő választ adni; ha díjat tűznénk ki olyasmire, amit sokan emlegetnek, de kevesen tudnak definiálni, az izlés erős győzelmi esélyekkel indulna a versenyben. Talán éppen, mert annyira «tudjuk», «tisztában vagyunk vele», mi az izlés, azért nem gondolkotunk még rajta. Így nagyrészt és leginkább csak ösztönünk által vezetve teszünk különbséget embertársaink közt abból a szempontból, hogy van-e izlésük vagy nincs. Pedig úgy érzem, hogy a sokféle gát, korlát, nehezen áthágható akadály közt, ami ember s ember közé emelkedik, az izlésbeli eltérések nem a legkisebb horderejük.

«Le génie n'a jamais de l'esprit» — a lángész soha nem szellemes; — ezt az ötletes aforizmát majdnem így is lehetne mondani: Le génie n'a jamais du gout. De csak majdnem. Illetve csak abban az értelemben, amennyiben az izlés gyakran negatív tulajdonság, amellyel a vértelen, terméketlen intellektüel is büszkélkedhet. És lehet, hogy ez diszkreditálta előttünk bizonyos mértékig az izlést.

Mi az izlés? Alapjában szépérvék, esztetikai reagálás, amellyel nem is tudatosan, inkább ösztönszerűleg élvezetet kelt bennünk a szép és ugyanolyan mértékben okoz szenvedést mindaz, ami rút, aránytalan, deplazírt. Ez az, ami az izlés alapján állapít meg különbséget, határt, szakadékot ember és ember között; az izléstelen, esztétikailag érzéketlen embernek fogalma sincs arról, hogy a szép vagy csunya dolgok az érzékenységnek mekkora skáláján rezonálnak bennünk.

Akár a művészetben, akár a mindennapi életben az izlés tehát egy bizonyos, kultúrán alapuló, de megnyilvánulásában ösztönös képesség és hajlam arra, hogy elutasítsuk mindazt, ami arányaiban elhibázott, mondvasínált, «giccses», és élvezzük — kis vagy nagy horderejű dolgokban — a helyes arányt, a bélsó rezont, az artisztikumot.

«A thing of beauty is a joy for ever»

a szép dolgok kiapadhatatlan forrásai az örömnök. Az angol költő e sorát az izlés mottójául lehetne választani; viszont kétségtelen, hogy éppen ez a költői mondat aránylag kevesekhez szól, igen sokan vannak, akiknek a

szépség nem fontos, akikben kevés az *esztetikai vitalitás*. Akiknél az izlésbeli reakciók ernyedtek, satnyák. De nagyszámban vannak pozitív értelemben izléstelen emberek is, azok, akik képesek ugyan az «esztetikai» élvezetre; akiknek van ugyan «szépérzékük», csak hogy nem a helyes irányban érvényesül; akik tudnak gyönyörködni, csak éppen nem abban, ami megérdemli. Sőt ellenkezőleg.

Igen megkapó, ahogy egyszer egy erősen művészarisztokrata beálított-ságú író (ha nem tévedek, Edmond de Goncourt) határozta meg a jó művészetet: Minden jó művészetnek legbiztosabb ismertetőjele, hogy a többségnek ösztönszerűen visszatetszik. Így fogalmazva a mondás persze szélsőségesen példázza az exkluzív intellektuális arisztokrata gögjét; de még ha nem is fogadjuk el fenntartás nélkül ezt a fennhéjázó entellektüel álláspontot, mindenesetre igen élesen figyelmeztet ez az idézet arra a nagyon is gyakori embertípusra, amely valóban csalhatatlan ösztönnel keresi ki magának a művészielent, az esztetikailag értelmetlent, az olcsó utánzatot, és azt élvezzi, abban leli örömét.

Ideválg egy kitűnök is epizód Galsworthynak egyik korábbi, véleményem szerint legszebbik regényében, a «Fraternity»-ben. (Testvériség; magyarul is megjelent ezzel a címmel.) A regény főalakja egy disztिंगvált, kissé vértelen irodalmi ember, abból a, ma már nagyon idejét mult, még leginkább a társadalmilag erősen rétegezett Angliában elképzelhető típusból, amely soha életében nem került közelebbi érintkezésbe műveletlen, primitív emberrel, még félművelttel is alig. Ez a szelid esztétalélek a körülmények váratlan alakulása folytán erősen belehabarodik egy kis proli lányba s egy alkalommal az utcán észrevétlenül nyomába szegődik a lánynak, akinek előtte rejtett lelki világa az ujság izgató hatásával egyre jobban kezdi vonzani. A lány nem látja, hogy figyelik, cél és irány nélkül sétál London utcáin, egy ponton megállva egy kirakat előtt, elmerengve bámulja a benne éktelenkedő, borzalmasan banális képet. Az előkelő entellektüel azelőtt is gyakran látta azt a kirakatot és mindig azon tündökött, vajjon, ki az ördög találhat gyönyörűséget egy *ilyen* képben? «Now he knew» — most megtudta, jegyzi meg sokatmondó íróniával Galsworthy. A kitűnök regénynek ez a módfelett igaz részlete itt számunkra csupán annyiban nem egészen megfelelő példa, amennyiben az izlésnek ez a tipikus eltévelyedése korántsem csupán a proletárrétegek sajátsága.

Amidőn izlésről beszélünk, az izlés lényegét kutatjuk, felmerül tehát az izléstelenség problémája is. Az izlés mint az izléstelenség ellentéte; másrészt az izléstelenség mint az izlés ellentéte, illetve hiánya. Hégeli értelemben az izlés és az izléstelenség reflexkategóriáknak tekinthetők: egyik sem állhatna meg a másik nélkül. Helyesebben azonban itt nem két, hanem három kategóriáról van szó, mert a pozitív értelemben izléstelen emberen kívül van abszolút izlés nélküli, esztetikailag amorális is. *Túl az izlés határán*; ezt mondhatnók pl. arra a fiatal ügyvédre aki, mint egyik vállalat szerény-állású ügyésze, sívár, kietlen irodahelységben dolgozik. Amikor — talán naivul — azt kérdeztem ettől az életvidám fickótól, nem jelent-e számára nagy lemondást az, hogy ilyen leírhatatlanul csúnya, bántó környezetben kénytelen munkaidejét eltölteni, lemosolyogta kérdésemet. De aztán hozzátette, hogy persze reméli hogy majd lesz neki még szépen berendezett irodája izléses bútorokkal, szőnyegekkel stb.; ámde korántsem azért vágyik erre, mintha ez neki nem volna teljesen mindegy, hanem pusztán és merőben

csak, azért mert ezzel kifelé fogja majd dokumentálni, hogy sikerrel működik az ügyvédi pályán. Azt tartják, nincs olyan korlátolt ember, akitől ne lehetne valamit tanulni; ez a beszélgetés mindenesetre igen tanulságos volt számomra: megismertetett az esztetikailag amorális, vagy helyesebben *anesztetikus* ember típusával; maradéktalanul, mintegy desztillálva mutatta be nekem a hajókötélidegzetű érzéketlen embert, akinek lelkivilágában szép és csunya alig létezik vagy talán nem is létezik.

Persze ezek a kategóriák, típus-területek a valóságban nehezen határolhatók körül. Ha a szóbanforgó fiatal ügyvéd majd fényes gyakorlatra tesz szert és diszesen berendezi saját irodáját, esetleg mégis csak élvezni fogja bútorait, szőnyegeit és *last, not least* a falaira függesztendő képeit. És semmi kétségem nincs aziránt, hogy a tárgyak, amelyekkel majd körülveszi magát, egytől-egyig pocsekok lesznek; szinte látom már magam előtt az izléstelenségnek azt a díszszelvényét, amelyet a lakása képviselni fog, mint ahogy képviseli túlnyomó többsége, végnélküli sora a lakásoknak, amelyekben embertársaink életüket leélik, nem is sejtve, hogy van emberfajta, akinek ez büntetést, rabságot jelentene. Amikor tanulmányi éveimben Münchenben, Berlinben hónaposszobákban laktam, mindig csak nehezen tudtam megértetni háziasszonyaimmal, miért kezdem azzal, hogy kirakom, kidobom azt a rengeteg nippet, porcellántárgyat, bársonyfényképtartót, művirágot, olajnyomatot stb. Egy ízben ugrattam is egy bámulómat, aki egy ilyen hónaposszobában meglátogatott, pár bectelen nyomatot, amely valahogy mégis ott maradt a falakon, mint az én festményeimet mutattam be neki. Amikor aztán felvilágosítottam, az illető éktelen haragra gerjedt, ami érthető, hiszen entellektüelként szerepelt és soha nem érte ilyen gyászos leleplezés.

Aki valóban jó fogalmat akar szerezni arról, mire képes a pozitív izléstelenség szobarendezés dolgában, annak figyelmébe ajánlom Fallada «Kleiner Mann, was nun» c., egyébként is igen vonzó regényében a vidéki hónaposszoba mesteri leírását, amely valóban kvintesszenciája, groteszk hőskölteménye a kispolgári izléstelenségnek.

Ezzel pedig eljutottunk az izléstelenség szociális vonatkozásaihoz. Kétségtelen, hogy a XIX. század ipari fejlődése olyat termelt izléstelenségben, mint egyik kor sem azelőtt. Ez az idő, a múlt század második fele, amikor a szabadkereskedelem s az ipari vállalkozás annyira fellendült, olyan pusztító hatással járt az izlés területén, hogy leírásához kötetek kellenének. Lényegében a polgári osztály térhódítása, gyors vagyonosodása az a szociális folyamat, amelyhez e jelenségek egész komplexuma hozzátartozik. A múlt század lázas gyártási konjunktúrája megteremtette például azt az üzletszakmát, amit a német Salongalanteriewaaren-nek nevez. Ennek a kereskedelmi szakmának volt a jeligeje, kedvelt reklám-szólam: «Schmücke Dein Heim» — diszitsd otthonodat. Ezt aztán a német humor nem is mulasztotta el kiaknázni; így egy ízben a régi, századvégi, akkoriban kitűnő, metsző szatirájú Simpli-cissimusban jött egy fényes rajz a következő ötlettel: egy olcsó aranyfestéket gyártó cég ezt az árucikket mint a polgári lakásszépítés pótolhatatlan házi-szerét ajánlja; szerinte ezzel bearanyozva a legpocsekább tárgy is nyomban gyönyörűvé válik. A rajzon egy soktagú, tipikusan kispolgári család ezt a hirdetést tetté változtatja; csomó gyerek s nemkülönben a felnőttek is versenyt aranyoznak a jellemzően filisztröz, zsúfolt otthonban; a legkülönbözőbb, a legképtelenebb tárgyakon kipróbálják a csodaszert, az éjjeli

edényről sem feledkeznek meg; az egyik kis gyermek pedig az alvó nagy-papa arcát mázolja be aranyfestékkel.

De nem is kell olyan messze mennünk. Elég, ha villanegyedeinkben sétálva, bepillantunk a kertekbe, ahol lépten-nyomon látjuk a legszebb vegetációból kikandikálni azokat a borzalmas törpéket, festett gipszből vagy majolikából készült erdei manókat, amelyeknek láttára az izlés embere ölni tudna. Igen érdekes, jellemző jelenség, hogy egy ilyen commercializált izléstelenység milyen kiríthatatlan. Ezek a törpék, manók kétségtelenül a mult század idillikus német művészetének szívós életű utódai; valami élelmes német gyáros felhasználta mint ügyes üzleti ötletet és nyilván olyan tömegben és olyan olcsón állította elő, hogy egész Európa, talán az egész világ tele lett velük. Mit ezeknek egy kis világháború; ők hűségesen, hallgatagon állanak a fűben, mint az izléstelenység kipusztíthatatlan monumentumai.

Számtalan példát hozhatnák fel arra, hogy éppen a XIX. század ipari fellendülése terjesztette azelőtt el nem képzelhető mértékben az izlésteleniséget; prostitúció ez, mely széles néprétegek vételkedvét, velleitását legyezgette. A franciának van erre egy kitűnő szava, amely körülbelül megfelel a Salongalanteriewaare-nek: *pacotille*. Nekünk nincs ilyen kifejező szavunk, illetve van egy közhasználatú, bár nem irodalmi szó erre: a bővli. Habozva irtam le, tudom, hogy a nyelvi izlés túlzói megrónak érte; pedig fogalmilag pótolhatatlan. A magyar kereskedelmi szótár szava, a «dizsműárú», nem ily kifejező. A *pacotille* szó valóban kitűnően illusztrálja az izlés megfertőzését az újkori kereskedelem révén; ez ugyanis eredetileg azokat az árucikkeket jelenti, amelyeket a matrózoknak magukkal szabad vinniök, hogy idegen kikötőbe érve árusíthassák, amíg a hajó ott állomásozik. Egy bizonyos raksúly erejéig tehát a matróz ellátja magát bővlival, ezt rásózza az idegen kikötői lakosra és a pénzt elkölti a kikötői mulatókban. Valóban jellemző árucserre: prostitúció mindkét oldalon.

A Salomgalanteriwaare más egy kicsit, annyiban, hogy ez korántsem mindig olcsó, sőt lehet igen drága; nem a kispolgárnak, hanem a gazdag polgárnak is lehet szánva, annak, aki azt se tudja, hova tegye pénzét és vesz rajta onyxhamutartót ezüstbe foglalt zergeszarral mint szivarvágóval, masszív bronzlámpaállványt, amelyen a bronzhullámokból habléányok kéjvonagló alakjai emelkednek ki és nyujtják feléje a villanylámpát, stb. Válogathat a förtelmesnél-förtelmesebb dísztárgyaknak olyan sokadalmában, amelynek leírásához egy Balzac tolla (és memóriája) kellene, miközben a lakásdíszítő szándékú polgár persze nem is gyanítja, milyen viharos, undorral vegyes derűtséget keltenek ezek a tárgyak mindazokban, akiknek van izlésük. Vagy amennyiben «modern» akar lenni, akkor vesz cigarettatárcát, amelyen kusza, egymásbaékelt háromszögek és egyéb, cél és értelem nélküli mértani ábrák tükröztetik a kubizmus divatját, ugyanúgy, mint a régebbi dísztárgyak végnélküli változatai a harminc, ötven, hatvan év előtti művészeti irányzatoknak, a naturalizmusnak vagy a szecesszionak fattyúhajtásait.

Hiszen a régi koroknak, kultúráknak is megvoltak a maguk izlésteleniségei, kinövései (ezeknek az illető korok keretében való ismertetése a műtörténészre váró feladat), mégis az izléstelenység igazi kora a legújabb kor, a mult század közepe tájától napjainkig terjedő időszak. Ez látszólag rejtélyes, érthetetlen kultúrtörténeti fejlődés, de kétségtelen, hogy okait az ipari, kereskedelmi és szociális átalakulásban kell keresni.

Az izlésteleniséget «olcsó izlés»-nek is nevezzük és ez a kifejezés helyes

is — egy fenntartással. Amennyiben t. i. tisztázzuk, hogy az olcsóságot itt átvitt értelemben értjük. Mert ez nem azt jelenti, mintha az olcsó izlésű tárgy megérné azt, amibe kerül. Tehát korántsem igazán olcsó a vevőnek; ellenben, aki csinálja s piacra hozza, annak olcsó. Mert se gondolatot, se szeretetet, se hozzáértést nem investált bele.

Látom, hogy egyre az izléstelenséggel foglalkoztam, az izlés negatív jelenségei, defektusai kötöttek le, amikor pedig eredetileg az, amiből kiindultam, az izlés volt, ami alatt nyelvszokásunk implicite a jó izlést, a szép és csunya helyes felismerését érti. Nyilván a témában is rejlik, hogy így lehet talán legkönnyebben megközelíteni az izlés fogalmi felismerését, negatívumain keresztül, amennyiben az izlés nagymértékben az izléstelenségek, a hibák hiányát jelenti. Meg azután éppen korunknak annyira kiemelkedő tünete az izlésbeli kultúra hiánya, elcsökevényesedése, hogy az izléstelenség területe valóban nagy változatosságú, módfelett jellemző korpépet és korpépet jelent.

Ami pedig az izlés problémáinak felvetésénél egyre kísértett és kísért bennem, főleg az a nehezen meghatározható, de mégis annyira reális különbség, ami elválaszt bennünket mindazoktól, akiknek «annyira más az izlésük», akiknek szépérzéke nyilván kielégülést talál mindabban ami bennünk, ha futólag látjuk, az irónia ellenállhatatlan derűjét kelti, amikor pedig tolokodóan élénk terpeszkedik mint pl. a házépítésben vagy városrendezésben (nem is szólva korunk rákfenékjéről, az egyre elkerülhetlenebb zenei, akusztikai inzultusokról) az esztetikailag érzékeny emberre a megbántott izlés ingerültségeinek, sőt gyötrelmeinek egész skáláját rója rá.

Ami az individuális értelemben az izlést, a jó, helyes izlés adományát (vagy átkát?) illeti, ez, úgy érzem, mindenek fölött az arányérzéken alapszik. Ez a definíció, úgy látom, minden vonalon helytálló. Hiszen alig van az életnek olyan területe amelyen ne merülne fel az izlés kérdése. Így pl. az emberi érintkezésben is; ha valaki olykor túlzottan, bután, szertartásosan udvariaskodik vagy pedig olyan oktalanul bizalmaskodó, joggal mondjuk, hogy izetlen, izléstelen fráter. Az ilyennek nincs meg a kellő tapintata, azaz nincs helyes arányérzéke, mértéke az emberi relációkat illetően.

Azt is mondhatjuk tehát, hogy az izlés mint egyéni adomány az esztetikai ítélkezés tapintata.

Az egyéni adottságon, hajlamon túl, szociológiai szempontból az izlés lényegében kultúra; de ne feledjük hogy ez a kultúra korántsem egy társadalmi réteg vagy osztály tulajdona, kiváltsága. Nincs tehát szó arról, hogy az izlést egy intellektuális kisebbség előjogaként akarnók kisajátítani. Hiszen köztudomású pl. hogy a legprimitívebb parasztnépek ősi háziipara, szöttesei, himzései, mázas cserepei milyen gyönyörűek, stílusosak s a szó legnemesebb értelmében izlésesek mindaddig, amíg a kívülről jövő hatások, a kommercializmus, a látszatkultúra meg nem fertőzi, el nem veszi hagyományos szépségüket, szűzességüket. Az izléstelenségre — bár, mint korunkat jellemző tünet, föltétlenül összefügg a polgári osztály térhódításával — ugyancsak túlzás volna azt mondani hogy egyetlen osztály tipikus sajátága. Inkább azt kell mondanunk, hogy az izlés defektusai jellemzőek mindazokra a rétegekre, amelyek maguk mögött hagyták az egyöntetű, régies, regionális kultúrák hagyományos izlését, de nem jutottak még el a kinövésektől, a félműveltségtől mentes, tisztult kultúráig. Ez pedig, a fejlett, differenciált kultúra, alighanem ugyancsak nehezen érhető el egy nemzedéken belül.